

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

SOME ISSUES OF THE MARRIAGE A CITIZEN OF UKRAINE WITH A FOREIGN ELEMENT

Шкурська І.С., студентка IV курсу факультету юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У науковій статті автором досліджується проблема правового регулювання укладення шлюбу між громадянином України та іноземним елементом. Висвітлюється сутність сімейних правовідносин як складової частини міжнародного приватного права. Так, у статті наголошується, що шлюбно-сімейні відносини, зокрема за участю іноземного елемента, визнаються частиною міжнародних цивільних правовідносин. Значна увага приділяється питанню врегулювання шлюбно-сімейних відносин на найвищому законодавчому рівні, зокрема як на національному, так і з урахуванням положень чинного законодавства іноземних країн. Акцентується увага на тому, що нормативно-правові акти, які стосуються врегулювання шлюбу в різних країнах, можуть відрізнятися за своїм змістом один від одного. Проаналізовано поняття та характерні особливості відносин за участю іноземного елемента. В праці зазначається, що на практиці можуть мати місце випадки, за яких умови укладення шлюбу різних держав не співпадають, тобто, коли в одній країні шлюб укладається відповідно до вимог чинного законодавства, але при цьому він не визнається іншою країною. Автор також приділяє увагу матеріальним і формальним умовам укладення шлюбу і підкреслює, що їх дотримання визнається обов'язковим для подальшого укладення шлюбу. Аналізується одношлюбність як важлива умова реєстрації шлюбу багатьох країн. Не менш значна увага приділяється й питанню шлюбного віку, встановленого законодавством. В цьому контексті наводяться приклади шлюбного віку, який унормовується законодавчими актами різноманітних країн. З'ясовано, що встановлення на найвищому законодавчому рівні іноземних держав вікового порогу щодо можливості укладення шлюбу є важливим, аби особи, які беруть шлюб, безумовно мали змогу усвідомлювати відповідальність та наслідки правовідносин, що склалися в описаній сфері. Крім того, автором висвітлюється питання щодо переліку необхідних для укладення шлюбу документів, які мають подати особи, які бажають зареєструвати шлюб. З'ясовано, що особливості правового регулювання шлюбних відносин за участю іноземного елемента полягають в потребі перевірки законності підстав перебування іноземного елемента на території України. Зроблено висновок про те, що внаслідок наявності проблеми неідентичності законодавчих норм різних правових систем, на нормативному рівні слід приділити увагу питанню уніфікації матеріально-правових норм із розглядуваної сфери суспільних відносин.

Ключові слова: укладення шлюбу, іноземний елемент, іноземний правопорядок, матеріальні умови укладення шлюбу, колізійні норми.

In the scientific article, the author investigates the problem of legal regulation of marriage between a citizen of Ukraine and a foreign element. The essence of family legal relations as a component of international private law is highlighted. Thus, the article emphasizes that marital and family relations, in particular with the participation of a foreign element, are recognized as part of international civil legal relations. Considerable attention is paid to the issue of regulating marital and family relations at the highest legislative level, in particular both at the national level and taking into account the provisions of the current legislation of foreign countries. Attention is drawn to the fact that legal acts related to the settlement of marriage in different countries may differ in their content from each other. The concept and characteristic features of relations with the participation of a foreign element are analyzed. The work notes that in practice there may be cases in which the conditions for concluding a marriage in different states do not match, that is, when a marriage is concluded in one country in accordance with the requirements of current legislation, but at the same time it is not recognized by another country. The author also pays attention to the material and formal conditions of marriage and emphasize that their observance is recognized as mandatory for further marriage. Monogamy is analyzed as an important condition for marriage registration in many countries. No less significant attention is paid to the issue of marriageable age established by legislation. In this context, examples of the marriageable age, which is regulated by the legislative acts of various countries, are given. It has been found that the establishment of the age threshold for the possibility of marriage at the highest legislative level of foreign countries is important, so that persons who get married should definitely be able to be aware of the responsibility and consequences of legal relations that have developed in the described area. In addition, the author highlights the issue of the list of documents necessary for marriage, which must be submitted by persons wishing to register a marriage. It was found that the peculiarities of the legal regulation of marital relations with the participation of a foreign element is the need to check the legality of the reasons for the foreign element's stay on the territory of Ukraine. It was concluded that due to the problem of non-identity of legislative norms of different legal systems, at the regulatory level, attention should be paid to the issue of unification of material and legal norms from the considered sphere of social relations.

Key words: a marriage, a foreign element, a foreign legal order, the material conditions of marriage, the conflicting norms.

Постановка проблеми. Сімейні відносини в контексті міжнародного приватного права – одна з найбільш складних і важливих тем. Проблеми сімейного права піддаються інтенсивному дослідженню саме в рамках української юриспруденції, а наукові дослідження сімейного права як складової частини міжнародного приватного права, зокрема стосовно регулювання відносин подружжя з іноземним елементом, практично відсутні. Виходячи з цього постає проблема в зіткненні усталених правових норм іноземних країн з національним законодавством, що породжує значну кількість колізій і таким чином зумовлює актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання укладення шлюбу громадянина України з іноземним елементом стало предметом аналізу праць науковців. До цієї тематики у своїх роботах зверталися К. В. Данюк, А. С. Довгерт, Д. О. Мельник, О. О. Мережко, О. І. Сафончик, О. І. Чепис, А. І. Шебанова та інші. Численні публі-

кації на цю тематику є свідченням того, що питання і нині не втрачає своєї актуальності і має резерви для вдосконалення.

Метою статті є дослідження нормативних положень щодо правового регулювання шлюбно-сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом.

Виклад основного матеріалу. Нині, в сучасних умовах, коли світ зазнає глобалізації, а також коли мають місце стрімкі інтеграційні та міграційні процеси, зростає питома вага сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом. Варто зауважити, що шлюбно-сімейні відносини, зокрема за участю іноземного елемента, визнаються частиною міжнародних цивільних правовідносин. Відтак саме іноземний елемент надає сімейним відносинам, так би мовити, «міжнародного» характеру», що в свою чергу є сферою застосування міжнародних приватноправових відносин. Останні регламентуються колізійними нормами міжнародно-правового характеру

та колізійними нормами національного законодавства відповідної держави.

Укладення шлюбу з іноземним елементом нерозривно пов'язане із особистими немайновими відносинами та майновими відносинами подружжя, батьків та дітей, визначенням походження дитини, відносинами з утримання дітей та одного з подружжя тощо [1, с. 98]. Зважаючи на це, доволі велика кількість країн застосовують колізійні норми з метою врегулювання питань міжнародного сімейного права, які містять колізійні норми в національній правовій системі. Так, в Україні до колізійних норм належить Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р. №2709-IV (далі – ЗУ «Про МПП»). Слід зауважити: для міжнародного приватного права характерною є перевага колізійних норм над уніфікованими нормами стосовно правового регулювання шлюбно-сімейних відносин.

Правова категорія «іноземний елемент» – досить неоднозначне поняття у міжнародному приватному праві. У зв'язку з цим дослідники виокремлюють кілька груп відносин за участю іноземного елемента: 1) іноземець – суб'єкт відносин; 2) відносини, за яких об'єктом виступає майно, яке знаходиться закордоном, ураховуючи, що учасники мають однакове громадянство; 3) юридичний факт, що виникає в іноземній державі.

За правовими положеннями п. 2 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про МПП», іноземний елемент – ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм:

– хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;

– об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;

– юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [2].

Як бачимо, приписи зазначеного нормативно-правового акту визначають це поняття в контексті ознаки приватноправових відносин, що виявляється в певних формах.

Частина 1 статті 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. №3773-VI визначає, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [3].

На практиці можуть трапитися ситуації, коли особи, які в одній країні вважаються подружжям, в іншій країні можуть розглядатися як такі, що спільно проживають поза шлюбом. В свою чергу це породжує абсолютно різні правові наслідки. Причиною зазначеного явища є саме відмінності в колізійному і матеріальному праві, що регулюють питання укладання шлюбу.

Так само можуть мати місце випадки, за яких умови укладання шлюбу різних держав не співпадають, тобто, коли в одній країні шлюб укладається відповідно до вимог чинного законодавства, але при цьому він не визнається іншою країною. Таке явище в правовій спільноті дістало назву «кульгаючих» шлюбів [4, с. 28].

У багатьох міжнародних договорах про правову допомогу в цивільних та/чи сімейних і кримінальних справах існують норми про визнання шлюбів. Зміст цих правових положень зводиться до того, що у справах стосовно визнання існування шлюбу застосовується законодавство договірної держави, яке застосовувалося для реєстрації шлюбу.

Здебільшого законодавчі акти великої кількості країн містять правові норми, котрі визначають матеріальні

та формальні умови укладання шлюбу. А відтак їх дотримання при укладанні шлюбу є обов'язковою умовою для подальшої його дійсності.

В питанні укладання шлюбу матеріальне право може значно відрізнитися навіть в межах країн, що належать до однієї правової сім'ї. Національне законодавство переважної більшості країн містить обов'язкові приписи стосовно дійсності й дотримання матеріальних, а також формальних умов укладання шлюбу [4, с. 31].

Так, матеріальні умови, про які згадується вище, зазвичай характеризуються шлюбною правоздатністю та дієздатністю. Дійсність шлюбу визначається саме дотриманням цих умов. Останні можуть бути позитивними, тобто безпосередньо умовами, і негативними – перешкодами.

До позитивних умов укладання шлюбу відносять: 1) встановлення шлюбного віку, якого повинна досягти особа, що укладає шлюб; 2) наявність спільної згоди громадян, які укладають шлюб, та вираження їхньої волі, їхнє волевиявлення та 3) неможливість укладання шлюбу двічі (тобто йдеться одношлюбність).

Важливим питанням в аспекті дослідження особливостей укладання шлюбу громадянина України з іноземним елементом є шлюбний вік. Тут необхідно зауважити, що в досить великій кількості країн шлюбний вік є нижчим за вік загального повноліття, окрім того, шлюбний вік для жінок може бути нижчим від шлюбного віку, встановленого для чоловіків. Наприклад, такі високорозвинені держави світу як Німеччина, Польща встановлюють шлюбний вік і для чоловіків, і для жінок у 18 років, в той час як наприклад у Франції – 15 років для жінок і 18 для чоловіків. До речі, в США шлюбний вік відрізняється залежно від штату (тут він може коливатися від 14 до 18 років для чоловіків і від 13 до 17 для жінок). Ці дані свідчать про те, що законодавство кожної країни є винятковим у цьому плані, положення одних держав можуть кардинально відрізнятися від норм інших.

Що ж стосується національного законодавства України, то ст. 22 Сімейного кодексу України закріплює, що шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. Проте можливість укладання шлюбу до досягнення шлюбного віку також не виключається українським законодавцем. Так, за ч. 2 ст. 23 СК України, за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [5].

Вкрай важливим є встановлення на найвищому законодавчому рівні різноманітних іноземних держав вікового порогу щодо можливості укладання шлюбу таким чином, щоб особи, які беруть шлюб, безумовно усвідомлювали відповідальність та наслідки правовідносин, що склалися в описаній сфері.

Іноземним законодавством в сфері шлюбних і сімейних відносин встановлюються обставини, наявність яких унеможливує реєстрацію шлюбу. Такими обставинами, згідно норм, встановлених у законодавчих актах іноземних країн, є родинні зв'язки між нареченими, шлюби між усиновителями й усиновленими тощо.

Відповідно до ст. 55 ЗУ «Про МПП», право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу. У разі укладання шлюбу в Україні застосовуються вимоги Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу. Окрім того, в ст. 56 ЗУ «Про МПП» встановлено, що форма і порядок укладання шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства визначаються правом України [2]. З цього слідує: правовідносини з приводу укладання шлюбу між громадянином України та іноземним елементом на території нашої держави регламентуються

Сімейним кодексом України. Якщо іноземний елемент перебуває в Україні на законних підставах, а значить і користується тими самими правами і свободами та несе такі самі обов'язки, як і громадяни України, то йому для вступу до шлюбу необхідно вчинити аналогічні дії, що й громадянам України, за винятком потреби у дотриманні низки формальностей, які спрямовані на встановлення законності перебування іноземця на території держави, підтвердження його сімейного стану тощо.

К. В. Данюк у своїй науковій праці висвітлює питання стосовно переліку необхідних для укладення шлюбу документів, які повинна подати особа, яка бажає зареєструвати шлюб з іноземним елементом.

До документів, які має підготувати і подати відповідно наречений-іноземець, слід віднести:

- переклад паспорта іноземного громадянина (нотаріально засвідчений) на українську мову;
- імміграційну картку іноземного громадянина;
- довідку про його сімейний стан (свідоцтво про розірвання шлюбу чи свідоцтво про смерть колишньої дружини);

– довідку з місця проживання.

До документів, які для заміжжя необхідно підготувати нареченій, належать:

- довідка про сімейний стан;
- свідоцтво про народження;
- паспорт громадянина України;
- свідоцтво про розлучення, якщо мав місце попередній шлюб;
- свідоцтво про смерть чоловіка, якщо наречена є вдовою;
- довідка про несудимість;
- довідка з місця проживання.

Важливим зауваженням є те, що зазначені документи мають бути підготовлені відповідно до вимог країни, в якій планується укладення і реєстрація шлюбу, з апостилем або бути легалізованими для конкретної країни, і, крім того, вони мають бути перекладені на іноземну мову з посвідченням перекладу в нотаріуса.

Проте, такі документи можуть видаватися й для використання їх на території тих країн, з якими Україною укладено угоди про надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах. За подібних обставин проставлення апостилу або проходження легалізації не є потрібним [6].

Звертаючись до положень СК, можна визначити наступні особливості укладення шлюбу громадянина України за участю іноземного елемента:

1) особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають подати письмову заяву про реєстрацію шлюбу за встановленою формою до будь-якого органу реєстрації актів цивільного стану за своїм вибором;

2) така заява подається жінкою та чоловіком особисто. Якщо жінка (або) чоловік не можуть через поважні причини особисто подати заяву про реєстрацію шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, нотаріально засвідчену, можуть подати їх представники (в свою чергу повноваження представника мають ґрунтуватися на нотаріально посвідченій довіреності);

3) під час подання заяви про реєстрацію шлюбу жінка та чоловік мають пред'явити документа посвідчення своєї особи. Іноземці та особи без громадянства з метою державної реєстрації шлюбу в Україні повинні пред'явити паспорт або паспортний документ з відміткою про реєстрацію уповноваженого органу щодо законності їх перебування в Україні, якщо інше не передбачено чинним законодавством України [5].

Варто зауважити, що в переважній більшості країн одношлюбність є надзвичайно важливою умовою. Видається, що особа не має права укладати шлюб, перебуваючи при цьому в іншому зареєстрованому шлюбі. Проте

із загального правила існують винятки, до яких можна віднести країни мусульманського (ісламського) права, де чоловіки наділяються правом укладати до чотирьох шлюбів. Розглядуваний припис знайшов своє відображення і в нормах Сімейного кодексу України, в ст. 25 якого зазначається, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу [5].

Отже, специфіка правового регулювання реєстрації шлюбу, ускладненого іноземним елементом, полягає ще й в потребі в перевірці законності підстав перебування іноземного елемента на території України, а також підтвердження його сімейного стану й врахування умов дійсності поданих останнім документів. То ж, якщо поглянути на таку ситуацію з точки зору укладення шлюбу українця з іноземним елементом, то, на переконання С. Г. Кузьменко, «іноземці та особи без громадянства для реєстрації шлюбу в Україні повинні пред'явити національний паспорт або паспортний документ з відміткою про реєстрацію уповноваженого органу щодо законності їх перебування в Україні, якщо інше не передбачене чинним законодавством України. При реєстрації шлюбу в державних органах реєстрації актів цивільного стану України, якщо в паспортах або паспортних документах іноземців та осіб без громадянства відсутні відомості про сімейний стан їх власників, то вони повинні одночасно подати документ про те, що не перебувають у шлюбі, виданий компетентним органом країни свого громадянства або країни постійного проживання, та легалізований належним чином» [7, с. 194].

Слід зауважити, що документи, які підтверджують законність підстав перебування іноземного елемента на території України, а також документи, що містять інформацію про сімейний стан останнього, можуть бути видані або легалізовані консульською установою чи дипломатичним представництвом відповідної країни в Україні й надалі легалізовані Міністерством закордонних справ України. За ситуації, коли в документі (передусім паспорті) має місце відмітка про припинення шлюбу іноземного елемента, такий документ, який містить відомості про те, що особа не перебуває в шлюбі, має бути пред'явлений за період після розірвання шлюбу.

Крім документів іноземного елемента, складених іноземною мовою, що слугують підставою для реєстрації шлюбу, обов'язково має бути доданий переклад тексту на українську мову, засвідчений дипломатичним представництвом, консульською установою України за кордоном, посольством чи консульством держави, громадянином якої є іноземець (країни постійного проживання особи без громадянства), Міністерством закордонних справ або іншим органом цієї держави чи нотаріусом [8, с. 589].

Подальші етапи укладення шлюбу за участю іноземного елемента в цілому подібні до етапів укладення шлюбу між громадянами України.

Під час приймання заяви про реєстрацію шлюбу від наречених державний орган реєстрації актів цивільного стану має поінформувати осіб про те, що останні зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я, та про можливість здійснення медичного обстеження.

Шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності поважних причин керівник державного органу реєстрації актів цивільного стану може дозволити реєстрацію шлюбу до спливу цього строку.

Про державну реєстрацію шлюбу в паспортах або паспортних документах осіб, які зареєстрували шлюб, робиться відмітка із зазначенням прізвища, імені, по батькові і року народження другого з подружжя та місяця і дати такої реєстрації. При реєстрації шлюбу наречені

мають право обрати прізвище одного з них, як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Наречена, наречений мають право приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої. Якщо вони обоє бажають мати подвійне прізвище, за їхньою згодою визначається, з якого прізвища воно буде починатися. Складення більше двох прізвищ не допускається, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належить наречена і (або) наречений. За ситуації, коли на момент реєстрації шлюбу прізвище нареченої чи нареченого вже є подвійним, вони мають право замінити одну із частин свого прізвища на прізвище другого, про що вказується у заяві про реєстрацію шлюбу [8, с. 590].

Висновки. Таким чином, з вищенаведеного можемо дійти аргументованого висновку, що шлюбно-сімейними відносинами є певний комплекс доволі складних

соціальних взаємозв'язків між чоловіком та дружиною. З огляду на те, що шлюбно-сімейні відносини, пов'язані з іноземним правопорядком, є складовою частиною міжнародних цивільних правовідносин, державна реєстрація шлюбу, ускладненого іноземним елементом, має відповідні правові наслідки, в тому числі й у вигляді того, що шлюб є безумовною підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. Через відсутність цілісної системи вирішення колізійних спорів та наявність проблеми неідентичності законодавчих норм різноманітних правових систем, на нормативному рівні слід приділити увагу питанню уніфікації матеріально-правових норм із розглядуваної сфери суспільних відносин. В свою чергу це стане гарантією встановлення ефективного правового регулювання питання укладення шлюбу, зокрема і за участю іноземного елемента, та буде запезпечувати його подальшу правову стабільність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чепис О. І. Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві: шляхи подолання конфлікту кваліфікацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 42. С. 98-103.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2709-15> (дата звернення: 27.09.2022).
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3773-17> (дата звернення: 27.09.2022).
4. Мельник Д. О. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин з іноземним елементом. *Магістерська робота*. 2020. 87 с.
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення: 29.09.2022).
6. Данюк К. В. Регулювання укладення шлюбу, ускладненого іноземним елементом. *Матеріали науково-практичної конференції*. Секція 3. Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення. 2014. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1031/> (дата звернення: 04.10.2022).
7. Кузьменко С. Г. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2010. 316 с.
8. Сафончик О. І. Деякі питання укладення шлюбу громадянина України з іноземним громадянином. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу* (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 587-590.